

УДК 347.771(088.87)

І.І. БАБІЧЕВА, інж. (ДП «Харківське конструкторське бюро ім. О.О. Морозова»),
І.Б. ЧЕПКОВ, д-р техн. наук (Центр. науково-дослідний ін-т озброєння
та військової техніки Збройних Сил України, м. Київ)

СУБ'ЄКТИ ПРАВА НА РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКУ ПРОПОЗИЦІЮ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Розглядаються суб'єкти права на раціоналізаторську пропозицію стосовно законодавства України й локального акту з інтелектуальної власності в Збройних Силах України з урахуванням законодавства воєнної сфери й закону про державну таємницю.

Рассматриваются субъекты права на рационализаторское предложение согласно законодательству Украины и локального акта по интеллектуальной собственности в Вооруженных Силах Украины с учетом законодательства военной сферы и закона о государственной тайне.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у Збройних Силах (ЗС) України в зв'язку з набуттям прав на раціоналізаторську пропозицію, в тому числі пропозицію, яка містить державну таємницю.

Предмет дослідження є дефініція суб'єктів права на раціоналізаторську пропозицію за законодавством України з інтелектуальної власності та локальним актом ЗС України в зв'язку з сукупністю норм чинного законодавства України про державну таємницю та законодавство у військовій сфері.

Мета дослідження — визначення відповідності норм локального акту ЗС України нормам чинного законодавства України щодо охорони прав на раціоналізаторську пропозицію з урахуванням вимог законодавства про державну таємницю та військового законодавства.

Завдання, що вирішуються для досягнення мети, — визначення змісту поняття «суб'єкт права на раціоналізаторську пропозицію», дослідження кола первинних та вторинних суб'єктів права на раціоналізаторську пропозицію в ЗС України.

У статті використано методи порівняльного аналізу та системного підходу.

Наукова новизна визначається самим вибором теми дослідження, оскільки в спеціальній вітчизняній літературі питання визначення суб'єктів права на раціоналізаторську пропозицію розглянуто фрагментарно. В цьому разі суб'єкти права на раціоналізаторську пропо-

зицію, що містять державну таємницю, та суб'єкти права на раціоналізаторську пропозицію в ЗС України взагалі не було досліджено.

Статтею 421 Цивільного кодексу України (ЦКУ) [1] визначено дві групи суб'єктів права інтелектуальної власності. До першої віднесено творця/творців, до другої — інших осіб, яким належать права інтелектуальної власності.

Правовідносини щодо раціоналізаторських пропозицій в Україні регулюються ЦКУ й «Тимчасовим положенням про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні» [2].

У ЗС України правовідносини щодо раціоналізаторських пропозицій також регулюються «Положенням про патентно-ліцензійну, винахідницьку та раціоналізаторську роботу в Збройних Силах України», які затверджено наказом Міністра оборони України від 05.03.2001 № 78 (зі змінами) [3].

Статтею 483 ЦКУ визначено суб'єкти права на раціоналізаторську пропозицію: її автор та юридична особа, якій цю пропозицію подано. Згідно п. 10 Тимчасового положення [2] автором рацпропозиції визнається фізична особа, творчою працею якої її створено. Не визнаються авторами фізичні особи, які не внесли особистого творчого вкладу в створення раціоналізаторської пропозиції, надали автору тільки технічну, організаційну чи матеріальну допомогу або сприяли оформленню прав на раціоналізаторську пропозицію та її використання. Пункт 6 Методичних рекомен-

дацій про порядок складання, подачі й розгляду заяви на раціоналізаторську пропозицію [4] розкриває зміст поняття «технічна допомога»: виготовлення креслення й зразків, оформлення документації, виконання розрахунків, проведення дослідної перевірки тощо.

Автор (творець) є первинний суб'єкт права на раціоналізаторську пропозицію. В літературі [5–8] зазначають незалежність визнання фізичної особи автором раціоналізаторської пропозиції від віку та обсягу дієздатності, а також наявності трудових відносин між автором та юридичною особою. Проте самостійно здійснювати особисті немайнові права згідно ст. 31 ЦКУ можуть лише фізичні особи, які досягли 14 років. За малолітніх авторів та авторів, яких визнано недієздатними, вказані права здійснюють їхні батьки або опікуни.

Відомо, що авторами раціоналізаторських пропозицій здебільшого є штатні працівники юридичних осіб. Тим часом, в літературі [7, 9] наполягають, що заяви на раціоналізаторську пропозицію можуть подавати сторонні для юридичної особи фізичні особи, в тому числі студенти, учні, пенсіонери.

Особи без громадянства, іноземні громадяни користуються такими самими правами, як і громадяни України, оскільки загальні засади цивільного права України, в тому числі ЦКУ, не містять норм, які б обмежували їхні права на раціоналізаторську пропозицію.

Після смерті автора раціоналізаторської пропозиції його права, стосовно яких допускається правонаступництво, переходять до спадкоємців за законом або за заповітом.

Окремо слід розглянути питання щодо первинних суб'єктів права на раціоналізаторську пропозицію, яка містить державну таємницю. Ст. 1 Закону України (ЗУ) «Про державну таємницю» [10] визначено, що допуск до державної таємниці — оформлення права громадянина на доступ до секретної інформації. Відповідно частини другої ст. 22 допуск до державної таємниці надається дієздатним громадянам України віком від 18 років, а частиною третьою цієї статті встановлено, що в окремих випадках, які визначаються міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, за погодженням з Службою безпеки України громадянам України віком від

16 років може надаватися допуск до державної таємниці з ступенями секретності «цілком таємно» та «таємно», а віком від 17 років — також до державної таємниці з ступенем секретності «особливої важливості».

Згідно ст. 1 ЗУ «Про державну таємницю» [10] доступ до державної таємниці — надання повноважною посадовою особою дозволу громадянину на ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, що її пов'язано з державною таємницею або ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, що її пов'язано з державною таємницею, цієї посадової особи відповідно до її службових повноважень. У цьому разі ст. 3 цього закону [10] встановлено, що сфера його дії поширюється на громадян України, іноземців та осіб без громадянства, яким у встановленому порядку надано доступ до державної таємниці. Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про державну таємницю» [10] доступ до державної таємниці надається дієздатним громадянам України, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його за умовами своєї службової, виробничої, наукової або науково-дослідницької діяльності, або навчання.

Згідно ст. 27 цього закону [10] іноземцям та особам без громадянства доступ до державної таємниці надається у виняткових випадках на підставі міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України або письмовим розпорядженням Президента України з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки України на підставі пропозицій Ради національної безпеки й оборони України. Згідно Положення про порядок підготовки документів щодо надання доступу до державної таємниці іноземцям та особам без громадянства [11] відповідним чином слідує, що доступ до державної таємниці іноземцям та особам без громадянства, які не є офіційними представниками іноземної держави чи міжнародної організації, надається, якщо вони мають спеціальні знання або навички для виконання робіт, які пов'язано з державною таємницею або існують виняткові об'єктивні обставини для надання такого доступу.

Звідси слідує, що первинними суб'єктами права на раціоналізаторську пропозицію, яка містить державну таємницю, можуть бути дієздатні громадяни України, іноземці та особи без громадянства, яким у встановленому порядку надано доступ до державної таємниці.

Ст. 5 ЗУ «Про Збройні Сили України» [12] встановлено, що особовий склад ЗС України складається з військовослужбовців і працівників ЗС України, які є громадянами України. Пунктом 1.8 Положення про патентно-ліцензійну, винахідницьку та раціоналізаторську роботу в ЗС України [3] визначено, що з усіх питань раціоналізаторської роботи секретне листування з авторами раціоналізаторських пропозицій військовослужбовцями та працівниками ЗС України здійснюється через режимно-секретні органи підприємств, установ, організацій та військових частин за місцем служби (роботи) чи навчання автора, з іншими громадянами України через режимно-секретні органи підприємств, установ та організацій за місцем роботи автора.

Таким чином, первинними суб'єктами права на раціоналізаторську пропозицію, яку подано до юридичної особи ЗС України можуть бути громадяни України — військовослужбовці та працівники ЗС України, а також громадяни України, що мають трудові відносини з іншими юридичними особами.

Вторинним суб'єктом права на раціоналізаторську пропозицію відповідно ст. 483 ЦКУ [1] є юридична особа, якій подано раціоналізаторську пропозицію. Згідно ст. 481 ЦКУ [1] раціоналізаторською пропозицією є така, що визнана юридичною особою, яка містить технологічне (технічне) або організаційне рішення в будь-якій сфері її діяльності. В якості об'єкта раціоналізаторської пропозиції може бути матеріальний об'єкт або процес.

Слід підкреслити, що Тимчасове положення [13] не містить умову про відповідність пропозиції будь-якої сфери діяльності юридичної особи. Проте в п. 17 Методичних рекомендацій [14] зазначено, що заява подається тому підприємству, до діяльності якого відноситься пропозиція, зокрема, якщо вона може бути використана ним в технологічному процесі, в продукції, що виробляється, або в техніці, яку використано.

В науково-практичному коментарі до ЦКУ [6] вказано, що законодавець згідно ст. 481 встановив умову про відповідність пропозиції профілю діяльності юридичної особи. В цьому разі відповідність пропозиції діяльності юридичної особи визначається тим, що вона може бути використана в технологічному процесі цієї юридичної особи, в продукції, яку вона виробляє, в техніці, яку застосовано, або матеріалах. Закорецька Г. [15] вважає, що відповідність пропозиції профілю діяльності юридичної особи обумовлює її корисність. Інші дослідники [7, 9] розглядають відношення до діяльності юридичної особи як можливість використання пропозиції у виробництві. В тлумачному словнику сучасної української мови «сферу діяльності» визначено, як «межу поширення діяльності». Викладене вище свідчить, що в спеціальній літературі здебільшого ототожнюють поняття «сфера (профіль) діяльності юридичної особи» з видами господарської діяльності. Вважаємо, що це не відповідає змісту ст. 481 ЦКУ.

Оскільки частиною третьою ст. 3 Господарського кодексу України (ГКУ) [16] визначено, що діяльність негосподарюючих суб'єктів спрямовано на створення й підтримання необхідних матеріально-технічних умов їхнього функціонування, що здійснюється за участі або без участі суб'єктів господарювання, є господарчим забезпеченням діяльності негосподарюючих суб'єктів. Завдяки цьому існують підстави розглядати господарче забезпечення як сферу діяльності юридичної особи в розумінні ст. 481 ЦКУ.

Слід зазначити, що на відміну від ЦКУ, в п. 2 Тимчасового положення [2] вказано, що раціоналізаторські пропозиції дістають правову охорону в формі посвідчення на раціоналізаторську пропозицію на підприємстві, в установі чи організації («Підприємство»), які визнали пропозицію раціоналізаторською. В цьому разі пункт 53 Тимчасового положення [2] встановлює, що розмір винагороди за використання пропозиції не може бути менше 10 % доходу, одержуваного щорічно підприємством від використання раціоналізаторської пропозиції; 2 % від частки собівартості продукції (робіт і послуг), що припадає на раціоналізаторську пропозицію, корисний ефект

від якої не впливає на одержання доходу. Отже, суб'єкт права на раціоналізаторську пропозицію «Підприємство» розглядався як суб'єкт господарювання — юридична особа з тріади «Підприємство, установа, організація». Крім того, ст. 59 Тимчасового положення [14] визначено, що міністерства та інші органи державної виконавчої влади з урахуванням покладених на них функцій у сфері науки й техніки координують діяльність підприємств, установ та організацій з питань охорони промислової власності та раціоналізаторських пропозицій. Таким чином, міністерства та інші органи державної виконавчої влади не розглядались, як суб'єкти права на раціоналізаторську пропозицію. Цей аспект залишився поза увагою дослідників.

Розглянемо класифікацію юридичних осіб за чинним законодавством. Ст. 81 ЦКУ розподіляє юридичних осіб залежно від порядку їхнього створення, як юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Юридичні особи приватного права створюються на підставі установчих документів. Організаційно-правовими формами юридичних осіб приватного права згідно ст. 83 ЦКУ є товариства (підприємницькі та непідприємницькі), установи та інші господарські форми, які встановлено законом. Відповідно ст. 84 ЦКУ підприємницьке товариство може бути створено лише, як господарське товариство (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи. До непідприємницьких товариств (ст. ст. 85, 86 ЦКУ) відносять, зокрема споживчі та обслуговуючі кооперативи, об'єднання громадян тощо.

Юридичні особи публічного права створюються розпорядчим актом Президента України, органом державної влади, органом влади АР Крим або органом місцевого самоврядування. Відповідно ст. 167 ЦКУ юридичними особами публічного права, які створено державою, є органи влади й управління, державні підприємства, навчальні заклади. Згідно ст. 168 ЦКУ АР Крим може створювати навчальні заклади й інших юридичних осіб. До юридичних осіб публічного права слід віднести територіальними громадами місцеві ради,

комунальні підприємства, навчальні заклади, які створено, тощо (ст. 169 ЦКУ).

Господарський кодекс України [16] розглядає юридичних осіб із погляду їхньої участі в господарській діяльності. Ст. 63 ГКУ встановлено наступні види та організаційні форми підприємств: приватні підприємства, підприємства колективної власності, комунальні підприємства, державні підприємства, підприємства, які засновано на змішаній формі власності. Ст. 63 ГКУ визначено, що державні унітарні підприємства діють як державні комерційні або казенні. Згідно ст. 118 ГКУ об'єднання підприємств є юридичними особами. Ст. 119 ГКУ визначено, що залежно від порядку заснування об'єднання підприємств вони можуть утворюватися, як господарські об'єднання або як державні чи комунальні господарські об'єднання. Відповідно до ст. 120 ГКУ господарські об'єднання утворюються, як асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання підприємств, що передбачено законом. Державні й комунальні господарські об'єднання утворюються переважно в формі корпорації або концерну.

Організаційно-правові форми юридичних осіб, які визначено чинним законодавством, відображено в Класифікаторі організаційно-правових форм господарювання (КОПФГ) ДК 002:2004 [17], який призначено в тому числі для ведення державних реєстрів: Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ), Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, Реєстру корпоративних прав держави та інших. На рис. 1 показано організаційно-правові форми юридичних осіб зі зазначенням кодів за КОПФГ.

Викладене вище свідчить, що коло вторинних суб'єктів права на раціоналізаторську пропозицію значно розширено згідно ст. 481 ЦКУ, оскільки поняття «юридична особа» охоплює поняття «Підприємство, установа, організація» в контексті Тимчасового положення [14].

Ст. 20 ЗУ «Про державну таємницю» [10] визначено, що державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації мають право провадити діяльність, яку пов'язано з державною таємницею,

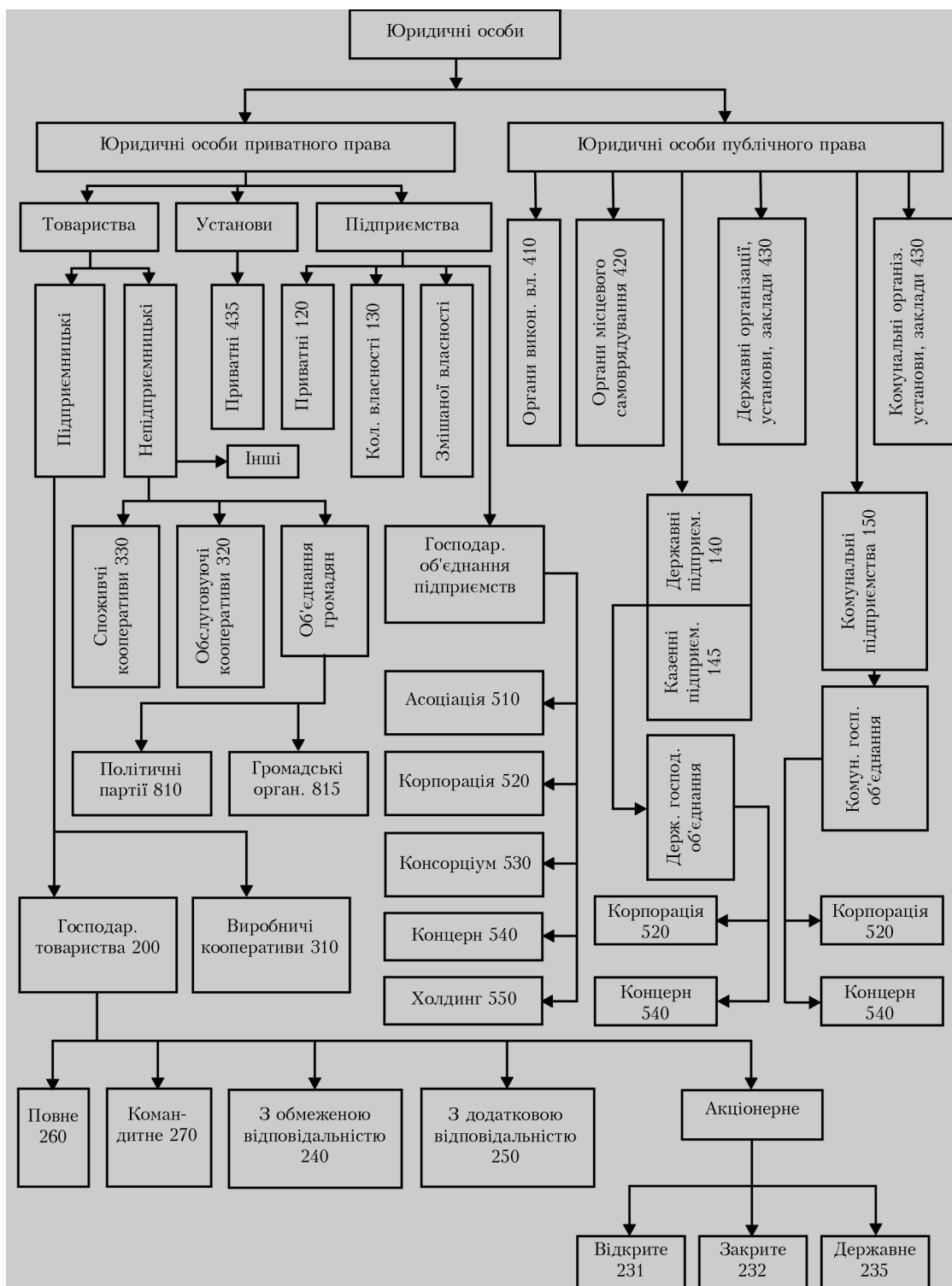


Рис. 1. Організаційно-правові форми юридичних осіб [17]

після надання їм Службою безпеки України спеціального дозволу. Звідси слідує, що вторинним суб'єктом права на раціоналізаторську пропозицію, яка містить державну таємницю, може бути лише юридична особа, що має

спеціальний дозвіл на провадження діяльності, яку пов'язано з державною таємницею.

Ст. 3 ЗУ «Про Збройні Сили України» [12] встановлено, що Міністерство оборони України (Міноборони) є центральним орга-

ном виконавчої влади й військового управління, в підпорядкуванні якого перебувають ЗС України та визначено їхню загальну структуру: Генеральний штаб ЗС України як головний орган військового управління, види ЗС України: Сухопутні війська, Повітряні Сили, Військово-Морські Сили, з'єднання, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації, що не належать до видів ЗС України. В цьому разі організаційно ЗС України складаються з органів військового управління, з'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій.

Відповідно до ст. 10 цього Закону [12] забезпечення окремих видів діяльності ЗС України може проводитись державними підприємствами, що створюються Міноборони у встановленому порядку.

Ст. 8 ЗУ «Про особливості приватизації підприємств, що належать до сфери управління Міністерства оборони України» [18] встановлено, що Міноборони від імені держави є засновником відкритих акціонерних товариств, що створюються шляхом перетворення його підприємств. Оскільки ст. 3 цього закону визначено обов'язковість збереження не менш, як 51 % акцій у державній власності, юридичні особи приватного права, які створено, є державними акціонерними компаніями (товариствами).

Статус деяких суб'єктів ЗС, як юридичних осіб, офіційно визначено відповідними нормативними актами: Міноборони [19], Генерального штабу ЗС України [20], Головного управління розвідки Міноборони [21], обласних військових комісаріатів [22], Головного квартирно-експлуатаційного управління тощо.

Підпорядковані Міноборони державні підприємства та казенні підприємства, державні господарські об'єднання, наукові та науково-дослідні установи, військові навчальні заклади мають статус юридичних осіб внаслідок державної реєстрації в Єдиному державному реєстрі юридичних та фізичних осіб підприємців відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб підприємців» [23].

Військові частини є основою структурної побудови ЗС України, але не мають офіційно

визначеного статусу юридичних осіб. Проте, на відміну від державної реєстрації, військовим частинам притаманні інші ознаки юридичної особи: організаційна єдність, майнова відокремленість, виступ у цивільному обороті від свого імені, самостійна відповідальність за свої зобов'язання, здатність бути позивачем та відповідачем у суді [17, 25].

У пункті 1.1. Положення про військове (корабельне) господарство ЗС України [26], надано визначення поняття «військова частина»: «Під військовими частинами тут і надалі треба розуміти частини, які входять до складу з'єднань, окремі частини, кораблі, установи, військово-навчальні заклади, об'єкти та організації ЗС України, які ведуть своє господарство, а також адміністративно-господарські частини, відділення, відділи, управління та інші господарські підрозділи, органи військового управління відповідних рівнів, на які покладено завдання щодо матеріального та технічного забезпечення діяльності цих органів та їхнього особового складу».

Організаційно-правовою формою військових частин, як суб'єктів цивільного права, є форма установи публічного права [17, 25].

Таким чином, вторинними суб'єктами права на раціоналізаторську пропозицію в ЗС України є юридичні особи публічного права: Міноборони як орган виконавчої влади, державні установи (Генштаб та інші органи військового управління, наукові та науково-дослідні установи, військові навчальні заклади, військові частини), державні підприємства та казенні підприємства, державні господарські об'єднання, а також юридичні особи приватного права: державні акціонерні компанії (товариства).

Схематично вторинні суб'єкти права на раціоналізаторську пропозицію в ЗС України надано на рис. 2.

Згідно частини 2 ст. 95 ЦКУ представництвом є відокремлений підрозділ юридичної особи, який розташовано поза її місцезнаходженням, що здійснює представництво й захист інтересів юридичної особи. Частиною 3 ст. 95 ЦКУ встановлено, що представництва не є юридичними особами. Відповідно до п. 5 Положення про представництва державних замовників з оборонного замовлення на під-

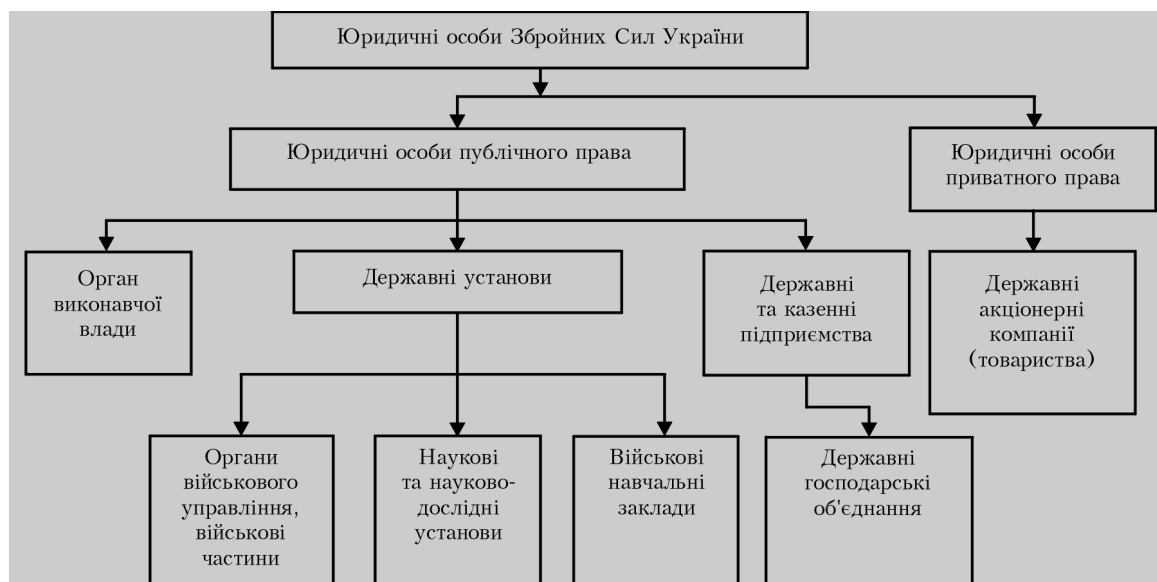


Рис. 2. Вторинні суб'єкти права на раціоналізаторську пропозицію в Збройних Силах України [17, 25]

приємствах, в установах і організаціях [27], представництва є підрозділами відповідних державних замовників. Проте, з п. 2.6 Положення про патентно-ліцензійну, винахідницьку та раціоналізаторську роботу в ЗС України [3] слідує, що органам із раціоналізаторської роботи представництв Міноборони з оборонного замовлення притаманні функції органів юридичної особи, в тому числі кваліфікація пропозицій, як раціоналізаторських. Отже, п. 2.6 Положення [3] є таким, що потребує уточнення.

Оскільки Командування Сил підтримки не є юридичною особою, а є структурним підрозділом Генерального штабу ЗС України, п. 2.4 Положення [3] також слід уточнити.

Частиною першою ст. 104 ЦКУ встановлено, що статус юридичної особи припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам- правонаступникам (злиття, приєднання, поділ, перетворення). Відповідно до ч. 1 ст. 109 ЦКУ правонаступниками юридичної особи є одна або кілька створюваних юридичних осіб внаслідок виділу — переходу за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи.

Правонаступники (спадкоємці) авторів та правонаступники юридичної особи, яка визнала пропозицію раціоналізаторською, входять до кола суб'єктів права на раціоналізаторську пропозицію.

Враховуючи безпосередній зв'язок питань правонаступництва та спадкування зі змістом прав суб'єктів на раціоналізаторську пропозицію, доцільно детальніше розглянути зазначені питання в подальших дослідженнях.

Слід підкреслити, що суб'єктами-учасниками процедури набуття правової охорони на раціоналізаторську пропозицію та процес захисту права є визначені юридичною особою органи: комісії з питань раціоналізації, уповноважені особи з питань раціоналізації, підрозділи з інтелектуальної власності, а також наукові ради, науково-технічні ради, виробничо-технічні ради та інші колегіальні органи-представники авторів. Суб'єктами-учасниками процедури набуття правової охорони на раціоналізаторські пропозиції, які містять державну таємницю також є режимно-секретні відділи юридичних осіб. Крім того, суб'єктом-учасником процесу захисту права на раціоналізаторську пропозицію є суд. Зазначені суб'єкти не є суб'єктами права на раціоналізаторську пропозицію.

Висновки

Дослідження, яке проведено, дозволяє зробити наступні висновки:

1. Первинними суб'єктами права на раціоналізаторську пропозицію, яка містить державну таємницю, можуть бути дієздатні громадяни України, іноземці та особи без грома-

дянства, яким у встановленому порядку надано доступ до державної таємниці.

2. Первинними суб'єктами права на раціоналізаторську пропозицію, яку подано до юридичної особи Збройних Сил України, можуть бути громадяни України: військовослужбовці та працівники Збройних Сил України, а також громадяни України, що мають трудові відносини з іншими юридичними особами.

3. Коло вторинних суб'єктів права на раціоналізаторську пропозицію значно розширено статтею 481 ЦКУ, оскільки поняття «юридична особа» охоплює поняття «Підприємство, установа, організація» в контексті Тимчасового положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні.

4. Вторинним суб'єктом права на раціоналізаторську пропозицію, яка містить державну таємницю, може бути лише юридична особа, що має спеціальний дозвіл на провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею.

5. Вторинними суб'єктами права на раціоналізаторську пропозицію у Збройних Силах України є юридичні особи публічного права: Міноборони як орган виконавчої влади, державні установи (Генштаб та інші органи військового управління, наукові та науково-дослідні установи, військові навчальні заклади, військові частини), державні та казенні підприємства, державні господарські об'єднання, а також юридичні особи приватного права: державні акціонерні компанії (товариства).

6. Положення про патентно-ліцензійну, винахідницьку та раціоналізаторську роботу в Збройних Силах України є таким, що потребує уточнення, в частині визначення органів військового управління, що є юридичними особами. ❏

Список літератури

1. *Цивільний* Кодекс України від 16.01.2003. № 435-IV. — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. *Тимчасове* положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні.
3. *Положення* про патентно-ліцензійну, винахідницьку та раціоналізаторську роботу в Збройних Силах України.
4. *Методичні* рекомендації про порядок складання, подачі і розгляду заяви на раціоналізаторську пропозицію.
5. *Мироненко Н.* Поняття суб'єктів права інтелектуальної власності та критерії їх класифікації / Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2009. — № 2.
6. *Науково-практичний* коментар Цивільного кодексу України // О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — 1120 с.
7. *Право* інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію // За ред. О.Д. Святоцького. — К.: Ін Юре, 2004. — 128 с.
8. *Право* інтелектуальної власності: науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України // За заг. ред. М.В. Паладія, Н.М. Мироненко, В.О. Жарова. — К.: Парламентське вид-во, 2006. — 432 с.
9. *Право* інтелектуальної власності / О.П. Орлюк, Г.О. Андрощук, О.Б. Бутнік-Сіверський та ін. / За ред. О.П. Орлюк, О.Д. Святоцького. — К.: Ін Юре, 2007. — 690 с.
10. *Закон* України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 № 3855-XII.
11. *Положення* про порядок підготовки документів щодо надання доступу до державної таємниці іноземцям та особам без громадянства.
12. *Закон* України «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 № 1934-XII.
13. *Тимчасове* положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні від 18.09.1992 р. № 479/92.
14. *Методичні* рекомендації про порядок складання, подачі і розгляду заяви на раціоналізаторську пропозицію від 27.08.1995 р. № 131.
15. *Закорецька Г.* Охорона прав на раціоналізаторську пропозицію в Новому Цивільному кодексі України // Інтелектуальна власність. 2003. — № 4. — С. 3–6.
16. *Господарський* Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV.
17. *Класифікатор* організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004.
18. *Закон* України «Про особливості приватизації підприємств, що належать до сфери управління Міністерства оборони України» від 18.05.2000 № 1741-III.
19. *Положення* про Міністерство оборони України від 06.04. 2011 року № 406/2011.
20. *Положення* про Генеральний штаб Збройних Сил України від 06.04.2011 р. № 406/2011.
21. *Закон* України «Про розвідувальні органи України» від 22.03.2001 № 2331-III.
22. *Положення* про військові комісаріати від 03.06.2013 р. № 389.
23. *Закон* України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб підприємців».
24. *Іванов С.О.* Визнання військової частини юридичною особою — основа представництва прокурором її інтересів // Наук. вісник Нац. ун-ту ДПС (економіка, право). — 2012. — № 1. — С. 268–273. Положення про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України.
25. *Кісель В.Й.* Військові частини як суб'єкти цивільного права / Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. — Київ, 2007. — 19 с.
26. *Положення* про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України.
27. *Положення* про представництва державних замовників з оборонного замовлення на підприємствах, в установах і організаціях. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.2009р. № 1107.